

УДК 811.161.2(07)

В. Підгурська

Житомирський державний університет
імені Івана Франка

**АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЯ
СТУДЕНТІВ-ПРАКТИКАНТІВ У ПЛОЩИНІ ФОРМУВАННЯ
МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ**

Інноваційні процеси в початковій школі потребують сьогодні всебічно розвиненого, духовно багатого вчителя з високим рівнем комунікативної мовної компетенції, що передбачається Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті та Стандартом мовної освіти. Це, у свою чергу, вимагає перегляду змісту, форм і методів підготовки вчителів, зокрема початкових класів.

Висока культура мовної комунікації — невід’ємна, органічна риса сучасного педагога, запорука його успішної навчально-виховної діяльності. Якісна лінгвістична підготовка та добре володіння літературною мовою є підґрунтям педагогічної майстерності вчителя, обов’язковою умовою його професійної компетентності.

Особливу роль в процесі формування комунікативних мовних умінь майбутніх вчителів молодших класів відіграє *педагогічна практика*, оскільки вона є надійним підґрунтям для динамічної адаптації молодого фахівця до конкретних умов реальної педагогічної діяльності.

Проблемам змісту й організації педагогічної практики студентів педагогічного ВНЗ присвячено праці О. Абдулліної, Л. Булатової,

Н. Загрязкіної, Н. Кичук, Г. Коджаспірової, Н. Кузьміної, В. Максимова, О. Мосіна, О. Щербакова та ін. У дослідженнях цих науковців акцентується увага на тому, що педагогічна практика – це ланка, яка об'єднує теоретичну підготовку студентів ВНЗ та їхню майбутньою професійну діяльність в школі; розкривається роль і місце педпрактики у професійному становленні майбутнього вчителя.

На думку автора "Українського педагогічного словника" С.Гончаренка, педагогічна практика студентів – це спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів, мета якої – виробити у них уміння і навички, необхідні в майбутній професійній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх на педагогічній практиці [2, 268].

Структура педагогічної практики передбачає три етапи: підготовчий, основний, заключний. На *підготовчому* етапі студенти формують досвід перенесення засвоєних знань і умінь у нові ситуації, які вимагають творчої діяльності. *Основний* етап – виробнича практика, яка формує та закріплює уміння й навички. На *заключному* - студент-практикант визначає рівень своєї професійної підготовки. На цьому етапі в майбутніх спеціалістів формується мотивація до подальшої теоретичної підготовки у ВНЗ [4, 53].

Особливе місце в системі фахової підготовки вчителів початкових класів належить дисциплінам мовознавчого циклу. Їх важливість зумовлена кількома основними факторами. По-перше, серед предметів початкового шкільного курсу вирішальна роль у навчанні, вихованні й розвитку особистості належить рідній мові. М.Вашуленко зауважує, що " саме від умінь і навичок з рідної мови залежатимуть успіхи школяра в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зростання його загального розвитку, підвищення культурного рівня, розширення кругозору" [1, 3]. По-друге, для вчителя-класовода мова є основним знаряддям його професійної діяльності. Успішно навчати й виховувати дітей, розвивати їхні інтелектуальні здібності та мовленнєві навички педагог може тільки тоді, коли сам добре володіє мовою.

При викладанні дисциплін мовознавчого циклу потрібно озброїти студентів не лише науковою лінгвістичною теорією, а насамперед виробити навички практичного використання мови як засобу спілкування. Отже, у процесі проходження педагогічної практики майбутні вчителі можуть реалізувати здобуті в університеті знання з мови у конкретних комунікативних ситуаціях.

Студенту-практиканту під час проходження практики доводиться налагоджувати комунікативні зв'язки з учнями, вчителями, батьками, дирекцією, керівниками гуртків, працівниками бібліотеки і т.д. І це лише деякі приклади з усього комунікативного розмаїття педагогічної діяльності. Усвідомлення майбутніми вчителями суперечності між потребою у спілкуванні й недостатнім рівнем їх знань з мови стимулює процес засвоєння мовних норм.

Отже, виходячи з *актуальності* проблеми формування мовної компетенції студентів педфаку у процесі виробничої практики, у статті ми ставимо за *мету* проаналізувати типові порушення практикантами мовних норм, які були виявлені нами під час констатувального експерименту.

Мовна компетенція розуміється нами як сукупність знань про систему української літературної мови і сформовані на цій основі мовні вміння й навички (фонетичні, орфоепічні, графічні, лексичні, морфемні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні, стилістичні та навички правопису), що дозволяє дотримуватися мовних норм у процесі побудови власних висловлювань [5].

За енциклопедією української мови, *мовна норма* є сукупністю мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного виховання у певний період розвитку мови і суспільства [7, 387].

Порушення мовних норм провокує появу помилок у мовленні студентів, зокрема в його усній формі. Інтерв'ювання методистів і вчителів-класоводів, наші спостереження за мовленням на уроках і в позаурочний час на *основному* етапі проходження практики показали, що найчастіше порушення мовних норм студентами спричинено лексичними помилками.

Слід зауважити, що класифікація лексичних помилок дуже строката. Нам імпонує класифікація, запропонована М.Пентилюк: уживання слів у невластивому йому значенні; невдалий добір синонімів; уживання зайвих слів; недоречне використання лексичних анахронізмів, тобто слів, що не відповідають нормам певної епохи; порушення лексичної сполучуваності слів; повторення спільнокоренових слів (тавтологія); сплутування українських і російських слів; калькування російських слів і словосполучень; неправильне вживання міжмовних омонімів [5].

У процесі експерименту ми намагалися визначити прогалини у знаннях майбутніх учителів з української лексики та виявити і згрупувати чинники, що впливають на мовлення студентів. З-поміж помилок та недоліків в усному мовленні студентів-практикантів типовими видаються такі:

1. Помилкове вживання у повсякденному спілкуванні з дітьми висловів: *"розгорніть книжку" (відкрийте), "не мішай працювати" (не заважай), "відповідь вірна" (правильна), "запишіть в стовпчик" (колонку), "пишіть з нової стрічки" (рядка).*
2. Вживання суржику: *неділя* (у значенні тиждень), *карандаш* (олівець), *хвилина* (хвилина), *справка* (довідка).
3. Помилки, зумовлені діалектним впливом; наприклад, на території Житомирщини українська мова формується під впливом говорів північного наріччя (переважна частина – за винятком південних районів): *кульчики* (*серéжки*), *капусте"ляни"* (*айстри*), *га'йстер*, *бу'силь* (*лелека*).
4. У мовленні студентів зустрічаємо молодіжний сленг, жаргонізми: *пара* (*заняття*), *хвіст* (*нескладений іспит*), *зліняти* (*втікти*), *мобіла* (*мобільний телефон*), *випасти в осадок* (*здивуватися побаченим*).
5. Вживання просторічної лексики, лайливих та брутальних слів: *паскуда*, *свинюка*, *брехун*, *пика*, *телепень*.

З метою створення сприятливих умов для підвищення рівня мовної компетенції студентів було проаналізовано *чинники*, які зумовили зазначені вище порушення мовних норм. Як негативні визначено такі:

1. Існування пасивного російськомовного та діалектного середовища.
2. В умовах українсько-російської двомовності значна частина мешканців спілкується суржиком, який останнім часом легалізувався і в засобах масової інформації. В.Дончик слушно зауважує: "З усіх ЗМІ телебачення вирізняється найбільшою мовною неохайністю" [3].
3. Потужний вплив іншомовної лексики, мовці часто надають перевагу саме запозиченим словам як більш престижним, модним;
4. Уживання брутальної, ненормативної лексики, жаргонізація мовлення деяких верств населення, культивування вульгарного й нецензурного слововживання тощо.
5. На книжковому ринку друкована продукція представлена здебільшого російською мовою. Крім того, періодичні видання також віддають перевагу російській мові.

Однак варто відзначити й позитивні умови, які сприяють процесу формування мовної компетенції студентів-практикантів: можливість одержувати освіту державною мовою; створене активне україномовне середовище в умовах ВНЗ, та в шкільних педагогічних колективах, де проходять практику студенти. Так, у майбутніх учителів формується свідоме розуміння необхідності досконало володіти українською мовою, як мовою майбутньої професії, показником загальної культури, освітнього рівня, фахової кваліфікації.

На *заключному* етапі педагогічної практики проводиться факультатив "Формування мовної компетенції майбутніх учителів початкових класів" (УІІ семестр, 32 години), який в системі з іншими мовознавчими дисциплінами передбачає фахову мовну підготовку вчителя початкової ланки освіти. Метою факультативу є: узагальнення і систематизація вироблених під час усного

професійного спілкування мовленнєвих навичок; окреслення обов'язкового для вчителів початкових класів словникового мінімуму (за допомогою укладання словника професійної лексики); проведення моніторингу якості професійного мовлення майбутніх учителів початкових класів; залучення студентів до науково-дослідної роботи із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Сказане вище вочевидь переконує нас, що педагогічна практика є перспективною для успішного вирішення проблеми формування мовної компетенції майбутніх вчителів-класоводів.

Література:

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. - К.: Освіта, 2006.- 268 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Дончик В. "Мова не винна (про суржик, двомовність і грамотність на українському ТБ) // Слово і час.- 2001.- №2. – С.68-78.
4. Красюк Л. Моделювання педагогічної практики в процесі підготовки вчителя початкової школи // Рідна школа. – 2005. - 312. – С.52-54.
5. Лещенко Г.Комунікативна україномовна компетенція школярів у контексті сучасної мовної освіти //УМЛШ.– 2003.– №7.– С.2-5.
6. Пентелюк М. Мовленнєві помилки та принципи їх класифікації // УМЛШ. – 2003.– № 5.– С.26-29.
7. "Українська мова". Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Тарасенко О.О. (співголови), М.П.Зяблюк та ін. К.: "Укр.енцикл.", 2000.– 752 с.: іл.